

Катарина Јанковић Поповић
Културни центар, Шабац, Србија

ЛЕКСИКА ПОЛИТИКИНОГ ЗАБАВНИКА – – ПОКАЗАТЕЉ ЊЕГОВЕ ОБРАЗОВНЕ УЛОГЕ

Сажетак: У раду се на корпусу одабраних текстова старијих и новијих бројева (1959-1968, 2006-2015) *Политикиног Забавника* анализира употреба лексике. Циљ рада је да се утврди у којој мери избор лексичких средстава одражава образовну улогу једног од најстаријих часописа за децу код нас.

Кључне речи: *Политикин Забавник*, медијски језик, стандардни српски језик, лексика.

1. Увод

1.1. О предмету и корпусу

На корпусу одабраних текстова *Политикиног Забавника*¹, и то по дванаест текстова старијих бројева из: 1959, 1961. и 1968. као и дванаест текстова његових новијих издања из 2006, 2012, 2014. и 2015. год., анализирана је употреба лексике. Посматрани су само они ауторски текстови који су ушли у часопис на основу одабира редакције док су текстови из рубрике Писма читалаца, и сл. изостали из анализе. Двадесет четири различита текста представљају случајни узорак и одабрана су у односу на сталне домене који се обрађују у *ПЗ*, а то су: биљни и животињски свет, путописна пустоловина и занимљивости из историје. Циљ рада је да се утврди у којој мери избор лексичких средстава у *ПЗ* одражава једну од основних функција овог листа, да читаоца на интересантан и занимљив начин образује. Такође, у односу на годину издања као временску одредницу, циљ је да се утврди да ли је овакав однос карактеристичнији за старије или за новије бројеве *ПЗ*. Оваква анализа требало би да покаже каква је образовна улога једног од најстаријих домаћих часописа за децу код нас.

---

1 Политикин Забавник – у даљем тексту *ПЗ*.

2. Анализа

А) Старији бројеви Политикиног Забавника

2.1. Архаизми као стилски обележена лексика

Специфичност текстова *ПЗ* представља њихова лексика која је условљена темама које се у овом часопису обрађују. Одабир лексичких средстава заправо је стилско обележје одређених текстова, које је у директној вези са самом функцијом часописа чији је циљ да читаоца зачуди и забави односно да га на интересантан и занимљив начин образује. Тако образовну функцију остварују превасходно они текстови у којима се одабиром неких мање важних чињеница, као могућег угла посматрања догађаја, на интересантан начин говори о животу људи из наше ближе или даље прошлости. У таквим текстовима као стилско-изражајно средство новинар најчешће користи архаизме. Према Ж. Станојчићу и Љ. Поповићу архаизми су речи које су се престале употребљавати у савременом језику зато што су их замениле друге речи за означавање истих предмета, појава, особина (Ж. Станојчић и Љ. Поповић 1997:172). Да би се одређена тема читаоцима што боље представила новинар уноси читаве пасусе архаизама који имају карактер извора, односно псеудоизвора, и то најчешће као писани документи, или као цитати актера. У истом маниру новинар неретко свесно убацује лексеме, синтагме или целе изразе који су стилски маркирани како би се добило на аутентичности текста, што представља поступак архаизације. У Енциклопедијском речнику лингвистичких назива за овакав поступак се каже: « ... такав који се служи архаизмима да би деловао као архаичан, а употребљава се са сврхом да се боље и вјерније изрази начин говора и мишљења те прилике и односа у давној старини или пак да се створи дојам веће монументалности, озбиљности, свечанијег казивања, сустегнутости или стилизованости» (Р. Симеон 1969:104). У зависности од тога какве се приче у текстовима доносе формираће се и различите семантичке скупине изабраних лексичких јединица. Тако се нпр. у тексту *ПЗ* из 1959. год. *Еснафи и еснафлије* говори о начину на који су српске занатлије у Војводини биле организоване после Велике сеобе Срба 1860. године. У тексту нису назначени извори из којих су преузети наводи, премда би нас одабрана лексика навела на закључак да је реч о старијим документима, као и знаци навода којима су овакви делови обележени, заправо се ради о псеудоизворима, односно о поступку архаизације којем новинар прибегава. Нпр.:

(1) „Свакому мајстору да буде њпросио једној шејриши њојодишии“ (2) Шејриј је морао калфи „њосијељу намесшишии и друтом одговарајућом службом, њо јесџи, свећу ужећи, фуруну наложишии и, ако би калфа оишишао идејог на њеиошишено месџо, шејриј је био дужан њо мајстору јавишии и оишићу калфу ѡражишии.“ (3) Морао је да ѡзи „да му дујмеша на долами не буду зајешљана“ (4) Није смео „којекуде шејшиши се њо ѡући дућани.“ (5) „Како из ружица лей мирис исходи, ѡако из свакој калфе доброћудности“ (6) Тако је ѡабачки еснаф у Сени-Андреји од новој мајстора захшевао „ручак да буде ѡиошовљен: од ѡведине, од срнеишине, од шелеишине, од овце, од ѡечених

и куваних зечева, њрасаца и њусака, којуна и њурана, достојно њоред њоја колико већма вина донеџи може.“

Такође, новинар следећи започету стилску нит избором лексичких јединица наставља поступак архаизације. Одабране лексеме су маркиране и то не само на стилском плану већ и на формалном, тиме што су стављене под знаке наводника. Нпр.:

(1) *Шејриј је занай учио њири и њо њодине заџим је још две њодине „њпракџицирао“... (2) Али и калфенсџиво је имало своја мноџбројна и дуџоџтрајна „сџираданија“.* (3) *Ослобођење од шејриџовања уједно је било и ослобођење од ројсџива, и џада би они као џџиџце џолеџели у свеџи, у „вандрокање“...(4) Сџарешина им се звао „декан“ или „сџари калфа“.*

У наведеним примерим јављају се лексеме из истог семантичког поља, а које се односе на занатство, нпр.: *декан, шејриј, калфа, (џабачки) еснаф, дуџан*, и све изузев прве лексеме су балкански турцизми арапског порекла. Поред наведених јављају се и друге лексеме по избору новинара које су више или мање успешно смештене у дати контекст, нпр.: *њпракџицираџи, исходџиџи, уџоџовиџи, сџираданије, вандрокање, џосџеља, долама, дуџмеџа, већма, којекуде* и сл. Ове лексеме словенског, грчког и турског порекла стилски су маркиране и уклапају се у дати контекст. Ту су и следеће лексеме: *њпракџицираџи, исходџиџи, уџоџовиџи и сџираданије*, где је последња лексема у РМС² обележена као црквенословенизам рускословенског карактера, док је лексема *вандрокање* ‘скитање, лутање’ у истом речнику забележена као дијалектизам.

Избор лексике у наведеним примерима у функцији је теме текста и остварује образовну улогу ПЗ. Поступком архаизације новинар управо преко лексичких средстава дочарава један историјски период. Уводећи оваква лексичка решења посебно се код млађих читалаца постиже образовни ефекат, и то како у општем тако и у језичком смислу.

Сличан овом тексту, у ПЗ из 1961. налази се и текст *Аој џочку, добро моје*, у којем се говори о бициклизму који је крајем XIX века у Србији био веома популаран. Према се и овде новинар служи поступком архаизације, кључни делови текста наведени су као цитати са јасно назначеним изворима. После увода, који је по правилу увек редакцијски, у тексту се дају делови текста који су преузети из других извора, као несумњиви докази аутентичности, нпр.:

Љубомир Ненадовић, у свом ваљевском „Гласоноши“ приказује 1885. год. један „поход“ велосипедиста из Београда ка Ваљеву:

„На улицу је истрчало и мало и велико да види престоничке госте, њих десет на броју. Њихов пут до Ваљева био је врло мукотрпан, јер наши путеви нису још нимало подесни за ову лепу вештину упражњавања јашења на колотеру (велосипеду).

Наведени одломак илуструје једну вожњу бициклима, и то на аутентичан начин, употребом архаизама који су типични за наведени период (1885) тзв. Вуковски

2 Скраћеница којом се обележава Речник српскохрватског књижевног језика.

период, а то је период консолидације вуковског правописа. Карактеристичне лексичке јединице претежно су словенизми (тј. русизми), лексема *ѿход*, односно галицизам преузет из руског језика као што је лексема *велосиѿед* 'бицикл'. Лексема *ѿход* може се означити и као историзам због тога што се данас ова лексема употребљава у нешто другачијем значењу него што је овде. Уз лексему *велосиѿед* алтернирају и лексеме *ѿочак* и *колоѿер*, од којих је потоња лексема дијалектизам према лексеми *колоѿур* са значењем 'котач', 'точак'. И у изразу *вешѿина уѿражњавања јашења на колоѿеру* (*велосиѿеду*) у значењу 'вожња бициклом' може се уочити архаизам.

Поред наведеног дела текста, који је заправо прва вест у штампи о појави бициклизма у Србији, следи још једна:

Друга (вест) је много тужнија:

Павле Тешановић, *калфа у једној ѿросисѿичкој радњи* на Зереху у Београду, пријавио је маја 1886. год. Управи вароши да су његов „*возећи ѿредњи велики и ѿѿоњи мали ѿочак ѿѿ. велосиѿед, ѿуѿељком низ Дедиње моѿкама саѿлели ѿамошњи жиѿељи, а и њеѿа лично ѿри ѿом ѿо ѿлави и леђима добро дохвѿили а ѿочак до даљњеѿа врло оѿиѿеѿили.*

У приказаном одломку назив за бицикл даје се описно и то изразом *ѿредњи велики и ѿѿоњи мали ѿочак* што је заправо објашње за *велосиѿед* (бицикл). Лексема *ѿѿоњи* данас не би била употребљена у сличном контексту, стога можемо рећи да се семантика ове лексеме помера ка периферији лексичког система и да употребљена на овај начин има статус архаизма. Придевски употребљена лексема, *ѿросисѿички, -чка (радња)* француског је порекла од лексеме *ѿросисѿа* са значењем 'трговац на велико'. У РМС поред наведене речи стоји и одредница варваризам. Према Вујаклијином речнику, за варваризам се каже да је то: „употреба страних речи и израза у говору и писању, нарочито за она значења за која имамо нашу реч; односно груба језичка грешка, на штету јасности и чистоте језика; кованица, погрешно употребљена реч. (Вујаклија 1980:102).

И у следећем одломку навода јављају се лексеме или изрази који су у вези са лексемама из исте семантичке скупине, тј. бициклизма, као и о стању на тадашњим путевим, нпр:

Извештај чланова Велосипедског друштва „Србија“ из Ниша: *њих неколико на својим „челик ѿаѿирима“ ѿошло је на „јуначки ѿуѿи“... „узбрѿице, низбрѿице, неравна месѿа, руѿчаѿе, олучиѿе ѿиѿо их је наѿрадила вода сливајући се са брда, све смо ѿо ѿрејурили и обишли среѿно и блаѿѿолучно.“*

Од именице *велосиѿед*, настао је и придев *велосиѿедски, -ска*, односно у примеру *велосиѿедско друѿиѿво* 'бициклическо друштво', док су синтагме *челик ѿаѿир* у значењу бицикл као и *јуначки ѿуѿи* у значењу вожња, плод новинареве инвентивности. Оваква новинарска решења маркирана су и у формалном смислу тиме што су стављена под знаке навода. О томе какви су путеви били у Србији крајем 19. века сазнајемо од нишког Велосипедског друштва. Поред лексеме *руѿчаѿе*, пејоративно употребљене, а која се и данас употребљава у истом значењу,

нешто је архаичнији израз *олучићи шио их је наирадила вода*. У РМС поред речи *олучић* (Безброј мутних пенушавих олучића... кркорје између блатњавог жутог лишћа. *Вас*. РМС:125) стоји деминутив од *олук* 'жлеб или лимена цев којом отиче вода' у значењу 'улегнућа у земљи настала од воде' архаизам је и глаголски облик *наирадићи* у смислу 'направити'. Такође, архаизам руског порекла је и лексема *блајојолучно* 'нешто срећно, успешно остварити' (сложеница настала од прилога **благо** 'на блај начин, *ишиоомо, умерено, ишихо, иријашно, ујодно, меко*' и глагола **получити** '*усјеиши нешио оствариши, иостићи, гобиши*' РМС).

Какво је стање тада било на путевима у Србији, види се и из следећег навода, нпр:

... одушевљени љубитељ бициклизма Михајло Мерђеп „*оикошурео је*“ 1893. год. на бициклу од Београда до Хамбурга. *Пролазио је рђавим друмовима*, а по непроходним носио га на леђима. Међутим, поједине групе бициклиста приређивале су „*исиишивачке иробе друмова*“.

Стилски маркирана лексема *оикошурати се* у значењу 'одвести се бициклом', заправо је новинарски довитљиво решење. Овај израз мотивисан је лексемом *шочак* и *кошур* са значењем 'бицикл', па отуда и *оикошурати* 'удаљити котурајући'. Такође, архаизам у изразу *пролазио је рђавим друмовима* 'пролазио је лошим путевима' почива на лексеми рђав 'лош', која се постепено потискује из лексичког система јер је све чешће замењује нека друга лексема сличне семантике, као и на гречизму *друм* 'главни пут, цеста'.

Узвиком, *Аој шочку, добро моје*, започињала је песма београдских бициклиста, коју су прихватили и остали бициклисти, а сам начин узвикивања, тј. исказивања радости у стиху, *Аој шочку*, необичан је и нетипичан за данашњи речник, па самим тим представља архаизам.

И овде се управо преко лексике која је у функцији теме текста читалац упознаје са једним историјским периодом. Употреба архаизама представља стилско обележје текста али и читав један лексички корпус који се посебно млађим читаоцима ставља на увид тиме што им постаје доступан. На тај начин, управо посредством лексике и то архаизама, остварује се једна од основних улога ПЗ да образује читаоца.

Б) Новији бројеви Политикиног Забавника

2.2. Специјализована лексика у ПЗ

Специјализовану лексичку чини стручни фонд речи којим се прецизно, без нејасноћа, означавају појмови, материје, радње и појаве из разних струка. Скуп свих тих посебних, специфичних речи једне струке назива се терминологија. У

зависности од тема текстова у *ПЗ* формираће се и одређена лексика, па ће се тако у текстовима који се тичу одређене области људског деловања (тј. струке) јављати и одређена терминологија. У тексту *ПЗ* из 2006. год., *Светица који је прогаво Полийику*, наилазимо на црквену лексику, а то су оне лексеме и изрази чија се семантика односи на појмове цркве и црквених обреда, нпр.:

У Руској цркви у Београду сам *митрополији* произвео га је у *чинеца*. У Миљковом *манастиру* код Свилајнца *замонашио се* 1925. године. Свакога јутра кренуо би прво у *Папирјарију*... Онда је отишао у *парохијски дом*... Руски *владика* Антоније постао је *полавар* Заграничне цркве.....*ђаци Бојословије* приметили су да *оца Јован* једе мало. *Свети Јован, епископ* Шангаја, Западне Европе и Сан Франциска... *архиепископ* Мелентије Леонтович.

У наведеним примерима јавља се мноштво лексике из исте семантичке скупине претежно грчког порекла. Тако наилазимо на бројне примере црквене лесеке којима се означавају црквене заједнице, институције управе или образовања, као нпр.: *црква, манастир, Папирјарија, парохијски дом*, или лексема словенског порекла *Бојословија*. Такође грецизмима се означавају и титуле у црквеној хијерархији, *владика, епископ, архиепископ, митрополији*, односно домаће речи и изрази, *шпица: оца Јован, полавар цркве*. У истој скупини је и лексема *чинец*, црквенословенског порекла која означава 'свештеника нижег чина у православној цркви коме је дужност да чита за певницом'. У РМС уз ову лексему стоји и напомена, застарело, због чега има статус историзма.

Такође, бројни су и примери са изразима којима се означавају дела верника, посвећена цркви и богу, нпр.:

А душа се моја усхићивала примерима оних који су *жртвовали свој живој* за њу (истину)." *А свети Мелентије узео је на себе молићвени погви борбе са сном*... Владика Јован и сам је четрдесет година успевао у истом *погви ноћно бдења* никада се не спутивши на кревет. Од дана свог *монашкој посприја* па до смрти, никада није спавао у постељи. „Како је тешко *опринути се од молиће* и *враћити се земаљским стварима!*" Ту је *уснио за овај свет*... Пред њом се и *укојио*.

Изрази из овог семантичког круга су: *душа се ухићивала, жртвовати свој живој, узети на себе молићвени погви, погви ноћно бдења, монашки посприја, опринути се од молиће, враћити се земаљским стварима*, као и еуфемизам *уснио за овај свет*, са којим алтернира и глагол *укојити се* (РМС **упокој**, 'мир, тишина') у значењу 'умрети'.

Такође, јављају се и примери са лексемама из групе оних којима се означавају чуда која су саставни део вере, нпр.:

Служио је *свету лијурју* на француском и холандском... У Харкову чувале су се *чудојворне иконе*. ..Још из тог времена потичу приче о његовим *чудојворним исцелићелским моћима*. Децо, слушајте оца Јована јер је он *анђео Божији у људском облику*.

У ствари, свети Јован Шангајски, *пролашен за свеца* 1993. године...

Грецизми, *лиџурџија* и *икона*, овде се јављају као синтагме *свѣта лиџурџија*, и *чудоџворна икона*. Слична семантика садржана је и у изразима, *чудоџворне исцелиџељске моћи* као и у изразима *анђео Божији у људском обличју*, односно у изразу, *биџи џрољашен за свеца*.

Специфичност лексике проистиче из теме текста, а она се може довести у везу са чињеницом да је текст из јануарског броја *ПЗ*. Овај број на свакој страници као украс има илустрацију бадњака јер припада божићном издању листа. Због тога можемо рећи да је цео број у знаку овог хришћанског празника, а одабрани текст има образовну функцију. Поред тога што му се на увид стваља богата и разнолика црквена терминологија, читалац се упућује и на истинске духовне вредности.

Мноштво терминологије која се односи на војску и ратовање, налазимо у тексту *ПЗ* такође из 2006. год., *Срџски Козарски џук*, у којем се говори о биткама вођеним за време Првог српског устанка 1807. године, нпр.:

Како је у то време регуларни *Чуџујевски козачки џук* реорганизован у *Чуџујевски улански џук*, одбачене козачке униформе послате су Никићу. Када се на левој обали Дунава прикупио цео *Руски експедициони кор*, *Срџски козачки џук* бројао је 1270 људи. ...а пуковник Милорадович (окупио је) *Црно-срџски хусарски џук*. 1796. године ступио је у *Друџи хрвајско-славонски џраничарски хусарски џук*. Петрограду одлучила је да материјално и организационо подржи стварање *Кнежевско-влашкој корџуса*. ... *јер се у Беоџраду уџраво очекивао Руски 86. неџшлојски мускејџирски џук*,

Терминологија из наведених примера представља различите војне формација чији су називи условљени њеном територијалном односно националном припадношћу, па тако имамо: *Чуџујевски козачки џук*, *Чуџујевски улански џук*, *Срџски козачки џук*, *Црно-срџски хусарски џук*. Такође, поред територијалне и националне припадности у називу се може наћи и специјалност војне формације, нпр: *Руски експедициони кор*, *Друџи хрвајско-славонски џраничарски хусарски џук*, *Кнежевско-влашки корџус*, *Руски 86. неџшлојски мускејџирски џук*.

У следећим примерима поред остале војне терминологије, појављује се и слој лексема којима се означавају различити чинови у војсци, нпр.:

Команда је, почетком маја 1810, наредила *џиџабс-ројмисџиру* Петру Никићу да створи *Срџски козачки џук јачине 10 соџнија*. Тако је у писму *јенерал-лајџнанџиу* Засу све заслуге за победу на Дрини приписао Никићу... *Коњички кајџџан II класе (ројмисџир)* Никић. Савича, обављају дужност Карађорђеџе *лично џарде*. ... напредовао је до чина *коњичкој кајџџана II класе (оберлајџнанџи)*... .....није напредовао даље од чина *наредника водника (вахџмај-сџера)*, ... *унајређен је у џоручника*. унапређен је у *џиџабној кајџџана II класе (џиџабс-ројмисџира)*..

Највећи број наведених термина са значењем војних чинова потиче из немачког језика, што је видљиво већ на површини, на морфо-фонолошком плану лексеме, што се посебно односи на лексеме у заградама, које су неадаптиране преузете и као

такве интегрисане у лексички систем српског језика нпр.: *Штабни кајетан II класе (штабс-ројмистер)*, *коњички кајетан II класе (ројмистер)*, *коњички кајетан II класе (оберлајнант)*, *генерал-лајнант*, *наредник водник (вахмајстер)* *йоручник (есшандарјункер)*.

Термин *штаб*, у примеру *штабни кајетан*, адаптирана је лексема немачког порекла и означава ‘орган који прикупља и сређује податке који помажу команданту при доношењу одлуке, заповести, наређења и др. за потчињене јединице’ (РМС), док се лексема у загради, у виду полусложенице наводи у неадаптираном облику *штабс-ројмистер*. Други део ове сложенице чини лексема *ројмистер* која је у РМС регистрована у две варијанте, *ројмајстор* и *ројмистер* од којих ниједна није истоветна наведеној лексеми из *ПЗ*. Код обе ове одреднице стоји напомена варваризам, у односу на постојећу, домаћу реч ‘коњички капетан’. ([Војници су] одговарали гласно ротмајсторима. *Црњ*. Штабни ротмистр ... приповиједао ... путоловине. *Шов*. РМС). Такође, и лексема *лајнант* немачког је порекла и означава ‘нижи официрски чин у разним страним армијама’, (РМС) а у комбинацији са њом јављају се: сложеница *оберлајнант*, где први део сложенице *обер*, опет немачког порекла ‘означава виши чин или положај у звању које је њеним другим делом исказано’ (обервојвода, обербаша, оберкоманда, оберкелнер, оберлајтант и сл., РМС), односно полусложеница, *генерал-лајнант* која није регистрована у РМС, али је јасно да се односи на генералски, односно виши официрски чин у страним армијама. Лексема *вахмајстор*, германизам је са значењем ‘наредник’, што у синтагми испред заграде и стоји, *наредник водник*. Поред ове одреднице у РМС налази се напомена да наведена лексема има статус варваризма. Термилошки статус у војној лексички има и домаћа лексема *йоручник* поред које се у загради налази германизам *есшандарјункер*. У РМС дато је објашњење само за други део сложенице, *јункер* германизам који означава ‘питомца јункерског училишта (војне академије) у царској Русији’.

Следећи слој термина којима се означавају војни чиновници су и лексеме домаћег порекла, *курир (палоур)*, *заставник (прапорщик)*, код којих су речи наведене у заградама обликоване тако да подсећају на русизме што је вероватно последица контактеног утицаја руског језика, а који је у вези са формирањем Српског козачког пука. Још један слој термина из исте семантичке групе чине лексеме, француског, немачког и латинског порекла, и то: *командант армије*, *адмирал* и *официр*.

У наведеним примерима приказане су различите групе речи из истог семантичког поља а све оне се односе на ратовање. Преко разнолике лексике која се односи на различите војне формације или хијерархију у војсци читалац, а посебно млађи, се упознаје са богатом терминологијом војне струке. С обзиром на то да су готово све наведене лексеме позајмљенице из немачког језика слика једног времена и као такве нису типичне за савремену војну терминологију, можемо рећи да и овај пример иде у прилог чињеници да избор лексике која је у функцији теме текста *ПЗ* остављује образовну улогу.

Поред термина струке код којих поједине лексеме са термилошким статусом истовремено чине и знатан део општег лексикона у *ПЗ* постоји и слој термина науке, и то пре свега у текстовима о биљкама и животињама који су дати као латински називи, нпр.: име птице **тукан**, *Ramphastidae*, називи биљака **црни бибер** *piper nigrum*, **грашак** *pisum sativum*, **пиринач** *oryza sativa*, и други слични примери.

2.3. Дијалекатски и урбани идиом (вернакулар) у ПЗ

а) Дијалекатски идиом

У ПЗ употреба нестандардног идиома, најчешће дијалекта заступљена је углавном у оним текстовима који су дати као одломци књижевних дела чије је основно стилско обележје управо употреба идиома који је у потпуности изван књижевне норме (нпр. *Пусџоловине Дуке од Медуна*, зетско-јужносанџачки дијалекат³). Улога таквих текстова је посредничка јер се преко оваквих одломака, који су најчешће необични и допадљиви, читаоцима заправо препоручују за читање одређена књижевна дела. Дијалекатски идиом у ПЗ се најчешће јавља у оним текстовима који представљају аутентичне изворе, и то као изводи из штампе, или као одломци оригиналних књижевних дела. Тако у тексту ПЗ из 2006. године, *Дука од Медуна*, у којем се говори о кнезу Гргуру од Црне Горе и његовим авантурама, сви наводи, било да су из штампе или из књижевног дела дати су у дијалекатском идиому; нпр:

У „*Биљешкама једној њисца*”, Симо Матавуљ цео један део посвећује кнезу Гргуру од Црне Горе, како га је именовао (Алфонсо) Доде, и то у дијалекатској форми, нпр.:

«... Као знак времена бјеше њо шџо се и Дука од Медуна њоче мијешаџи у боље грушџиво. И доџле је он живио на Цейџињу, али се либио Локанге, а џада њоче долазиџи. Причао је своје доживљаје, најрадије оне којима се хиџо њодичџиџи, веџином невјероваџне, измишљене.»

«Једноја вечера, њошџо њосједасмо, уђе осредњеја расџа човјек. Окошџи, краџке црне браде, 'коњаничких ноџ' (мало кривих) а њо одијелу шарен као дјеџлиџи. Имао је џарибалдинску црвену кошуљу, шарен џурски џрамбулос око њојаса а осџало њешиџо црнојорско а њешиџо лацманско.»

Из овог одломка можемо уочити типичне одлике зетско-јужносанџачког дијалекта⁴, као што су: замена рефлекса *јаџа*, *мијешаџи* и *одијело*, на кратким слоговима, односно *бјеше*, *невјероваџно*, *њосједасмо*, *човјек*, *дјеџлиџи* на дугим слоговима, а на морфолошком плану јавља се облик генитива, *једноја вечера*, уместо облика, *једне вечера*. На плану лексике јављају се речи италијанског порекла, што је услед контактнoг положаја двају народа, црногорског и италијанског честа појава. Тако у РМС стоји да је присвојни придев *џарибалдински*, настао од именице **гарибалдинац**, 'присталица талијанског револуционара Гарибалдија.

Како се чувени црногорски пустилов бранио на суду од оптужби да се лажно представљао као кнез, новинар ПЗ наводи:

3 Наведени текст објављен је у ПЗ, августа, 2006. године када је Црна Гора заједно са Србијом чинила исту државу, Републику Србију и Црну Гору, и самим тим била део исте језичке заједнице. Стога је, у анализи овог рада, језик наведеног текста означен као дијалекат. Са данашње тачке гледишта језик овог текста био би означен као црногорски језик.

4 Подела дијалеката је прека дијалекатској карти Павла Ивића.

„Па, іосіодару, ја сам још у ђејшњсїву чуо ђе ішї збориш да смо ішї ми Црноіорци сви браћа, ја нијесам крив ішїо су они бесїије!”

И овде имамо реализација рефлекса *јашїа* у негацији енклитичког облика личне заменице *бїшїи*, *нијесам*, као и облици са јекавским јотовањем, *ђејшњсїву*, *ђе*. На плану лексике јавља се глагол *зборїшїи* (*їшї збориш*), који се постепено истискује из употребе, јер га све чешће замењује синонимни глагол *їоворїшїи*. На тај начин ова лексема добија статус историзма. Лексема латинског порекла *бесїија* ‘бештија’¹. звер, опака животиња (РМС), такође је блиска овом дијалекту.

Наведени текст налази се у августовском броју *ПЗ*, који је изашао само неколико месеци после отцепљења Црне Горе од Србије па бисмо могли закључити да је наведени текст део актуелног друштвеног контекста. Овакав текст могао би одражавати став редакције да територијално раздвајање два народа не мора да представља и њихово културно и духовно разилажење. Овакви текстови несумњиво имају образовну улогу не само због тога што на духовит начин говоре о једном времену већ управо због тога што је реч о књижевним делима који се фрагментарно читаоцу стављају на увид. На тај начин читаоцима се заправо препоручује читање књижевних дела, конкретно наведеног, али и осталих дела лепе књижевности.

б) Урбани идиом – жаргонизми и колоквијализми у *ПЗ*

Саставни део лексичког система сваког урбаног дијалекта чини жаргон. У ширем смислу, за жаргон се каже да је то „сваки неформални и претежно говорни варијетет неког језика који служи за идентификацију и комуникацију унутар неке друштвено одређене групе – по професији, социјалном статусу, узрасту и сл. – чије чланове повезује заједнички интерес или начин живота, а која уз то може бити и територијално омеђена“ (Бугарски 2006:12). У ужем смислу термин жаргон „односи се на субкултурне и омладинске идиоме“ (Андрић 1976: стр.). Ранко Бугарски као основну, предлаже поделу жаргона на: „стручни, субкултурни и омладински тип“ (Бугарски 2006:13). Основно обележје жаргона огледа се у специфичним језичким средствима, и то пре свега на лексичком и фразеолошком плану, а ређе на морфолошком или фонолошком, због чега често може бити неразумљив појединим говорницима истог језика. Одступања од стандарда на плану лексике у *ПЗ*, увек су у функцији теме текста. У зависности од тога шта је тема текста бираће се и стилско-изражајна средства, а она су најочљивија на плану лексике. Тако у *ПЗ* из 2012. год., у тексту *Чујемо ли боје?*, чија је тема из домена занимљиве науке, проналазимо следеће примере:

Код „*нормалних*” људи, центри за чулне надражаје нису међусобно повезани. Код синестета, границе као да су недовољно издвојене, па сигнал може да пређе „*из једној чула у друго*”. За разлику од њих, код „*обичних*” људи то је свега 13 одсто. Ипак, долази до неких чешћих поклапања приликом „*додељивања*“ боје графемама.

За изразе типа: *нормални (људи), обични (људи), (сиџнал ѿрелази) из једној чула у друџо, додељивање (боје ѿрафемама)*, пре бисмо могли рећи да се ради о колоквијализмима, односно језичким облицима који су ближи разговорном језику, него о типичним жаргонизмима. Као кључни проблем у дефинисању жаргона, Бугарски наводи чињеницу да у лингвистику спадају и језик као систем, али и говор као његова манифестација, а жаргон се употребљава да обележи неке карактеристике како језика тако и говора (Бугарски 2006:16). Тако се посматрано са становишта језика, појам жаргона односи најпре на специфичну употребу лексичких и фразеолошких јединица, као и на, у знатно мањој мери морофлорске варијације, шатровачког типа: *шабмеџабри* – баш ме брига, и сл. или на савремену варијанту сличног типа, *џебра* – брате, *џиџа* – џази, *лимџево* – волим те, и сл. Са друге стране, са становишта говора, овакве језичке појаве не односе се на системска језичка средства него на начин њихове употребе. У наведеном примеру управо је реч о лексичким решењима која су типична за разговорни језик. Оваква, колоквијална језичка средства постижу свој циљ, а то је да се читаоцу приближи тема, што се управо чини одабраном језичком формом која је блиска разговорном језику.

У тексту *ПЗ* из 2015. год., *Лоџов – мачак са шеширом*, текст у којем се говори о најстаријој забави међу затвореницима – тетовирању, јављају се како жаргонизми, тако и колоквијализми, нпр.:

Ипак, тетовирање се везује за професионалне криминалце, лопове и осталу *браџију*. Један мачак је знак да је обијач *солиџа*. ...једна „*луковица*”, односно купола цркве значила је једну вишегодишњу робију. ...да се не говори да *џинкарење* није долазило у обзир.

Као што се у наведеном тексту говори о тајном значењу тетоважа затвореника, у лингвистици се може говорити о тајном језику затвореника. У оба случаја реч је о шифрованим порукама, свесно створеним у одређеној социјалној групи, у овом случају групи са друштвене маргине Основно обележје таквог језика је његова слаба или никаква разумљивост изван групе. За овакве шифроване језичке поруке, поред термина жаргон, употребљава се и френцуска реч *арџо*, као и њена енглеска варијанта *сленџ*, па тако говоримо о језику наркомана (*наркомански сленџ*), језику затвореника (*затворенички сленџ*), језику студената (*студентски сленџ*), језику информатичара (*информатичарски сленџ*), и сл. На тај начин посматрано жаргон је и социолошка појава. У наведеном примеру јављају се следећи жаргонизми: *браџија*, *џинкарење*, *солиџа*, *луковица*, а за последња два можемо рећи да су типични представници сленга, и то пре свега због своје слабе разумљивости (тј. неразумљивости). Решења као *солиџа*, у значењу, ‘онај који наступа сам’ и *луковица*, у значењу ‘купола на руској цркви’ одликују се високим степеном асоцијативности и метафоричности. Слично важи и за израз *браџија*, са том разликом што су у овом случају приметна и поигравања на плану звучања, *браџа* – *браџиџиво* – *браџија*, као и експресивност које иде у пејоративном правцу.

Неколико је примера синтагматских и фразеологизираних жаргонизама, нпр.:

...а како је човек *сналажљива живуљка*, ту је било домишљатих начина и разних мешавина. ...па их је било могуће изнајмити ако неко пожели да му противника *појеже мрак*. Па ти сад мисли *иша је йисац хйео да каже*. Кома би то пало на памет или се макар посумњало, *ни би се гуџо наносао љаве*.

У примерима, *сналажљива живуљка* и *да некоја појеже мрак*, *ни би се гуџо наносао љаве* различите су семантичке асоцијације. У првом примеру експресивно тежиште је на другој лексеми, док семантичка асоцијативност синтагме иде у правцу како пејоративности тако и хуморности. Следеће фраземе одликују се метафоричношћу, чије је значење лишити некога живота, тј. убити га. У примеру, *Па њи сад мисли иша је йисац хйео да каже*, цела реченица употребљена је у духу разговорног језика, тј. колоквијално. То је посебно видљиво у фразеологизму, *иша је йисац хйео да каже*, који је због своје честе, а самим тим и шаблонизирани и неинвентивне употребе у језику школе, добио посебно место у жаргону. Експресивност ове фраземе има подсмешљив и хуморан карактер.

Употреба колоквијализама и жаргонизама у *ПЗ* представљају стилско обележје текстова и у функцији су теме текста. Оваква лексика примерена је урбаном језику свакодневице и иако је изван језичког стандарда, што је императив медијског језика, можемо рећи да је у складу са функцијом листа да своје читаоце образује али и да их забави. Оваквим лексичким наносима језичка форма се «релаксира» што доприноси попуштању оштре границе између читалаца, са једне стране, и језика *ПЗ*. На тај начин успоставља се стил писања који је близак читаоцу.

3. Закључак

Одабир лексичких средстава представља стилско обележје текстова *ПЗ*. Језичка средства која новинари *ПЗ* најчешће користе су архаизми и историзми, а као посебан стилски поступак користи се и архаизација. Поред тога, у текстовима *ПЗ* јавља се и специјализована лексика, односно терминологија. И ове лексичке јединице условљене су специфичном темом текста, и представљају његово стилско обележје. Поред стручне терминологије, термилошки статус имају и латински називи, пре свега у значењу имена биљака и животиња. Такође, посебно стилски маркиран је и дијалекатски идиом који се најчешће јавља у изводима из штампе, или у виду одломака из књижевних дела. Улога таквих текстова је посредничка јер се преко оваквих одломака, читаоцима препоручују за читање одређена књижевна дела. У различитим текстовима новинарских жанрова слободнијег карактера, није ретка употреба жаргонизама и колоквијализама. Таквим лексичким наносима језичка форма се «релаксира» што доприноси попуштању оштре границе између читалаца, са једне стране, и језика *ПЗ* који проистиче из саме функције листа а која је условљена строгим језичким стандардом. На тај начин успоставља се стил писања који је близак читаоцу. С обзиром на то да је одабир лексичких јединица увек у складу са основном темом текста, можемо закључити да је основна функција оваквих текстова да читаоца на необичан и забаван начин образују. Све ово што смо

навели представља стилско обележје самог листа, што је у складу са комуникативном функцијом коју *ПЗ* остварује, а то је да читаоца не остави равнодушним, да га изненади, зачуди и забави. Такође, можемо рећи да избор лексичких средстава у подједнакој мери и у старијим и у новијим бројевима *ПЗ* одражава његову образовну функцију.

Литература:

Андрић, Драгослав (1976). *Двосмерни речник српској жаргону и жаргону сродних речи и израза*. БИГЗ. Београд.

Вујаклија, Милан (1980). *Лексикон сѝраних речи и израза*. Просвета. Београд

Драгин, Гордана. Компатибилност стандардног српског језика и дијалекта (у књижевном делу и говору града). Милош Ковачевић (ур.). *Традиција и иновације у савременом српском језику* [Зборник радова са VII међународног научног скупа, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 26–27. X 2012]. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, **2013**: 119–124.

Ивић, Павле (2009.) *Српски дијалектѝи њихова класификација*. ИК Зорана Стојановића. Нови Сад.

Речник српскохрватског књижевног језика (1967 – 1976). (I – III) Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска. (IV – VI) Нови Сад: Матица српска.

Симеон, Рикард (1969). *Енциклопедијском речнику линѝвистичких назива*. Матица хрватска. Загреб.

Станојчић Ж. и Поповић Љ. (1997). *Грамаѝика српској језика*. Завод за уѝбенике. Београд.

Штрбац, Гордана (2011). Поетска функција дијалекатских и регионалних обележја у новинској репортажи. Вера Васић, Гордана Штрбац (ур.). *Говор Новој Сада*. *Свеска 2: Мор-фосинѝаксичке, лексичке и ѝраѝмаѝичке особине*. *Линѝвистичке свеске 9*. Но-ви Сад: Филозофски факултет, 2011: 681–691.

Bugarski, Ranko (2006). *Žargon*. Biblioteka XX vek. Beograd.

Ivić, Milka (1997). *O Vukovom i vukovskom jeziku*. Biblioteka XX vek. Beograd.

Kristal, Dejid (1985). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Nolit. Beograd.

Katarina Janković Popović

THE VOCABULARY OF "POLITIKIN ZABAVNIK" AS AN INDICATOR OF ITS EDUCATIONAL ROLE

Summary: The paper analyzes the selection of the lexicon as a stylish Politika's Magazine characteristics of texts, through whom is realized one of its basic functions that educates the reader. The aim of the study was to determine to what extent the choice of lexical resources reflects the educational role of one of the oldest journals for kids with us. Also, in relation to the year of publication as the timeframe, the aim is to determine time this attitude more characteristic for older or newer numbers Politika's Magazine. This analysis should show and what is the educational role of one of the oldest national newspaper for children in our country.

Key words: *Politikin zabavnik*, media language